

ՈՐՊԵՍՋԻ ԶՐԼԼԱՅ ԹԷ ՄՈՌՆԱՆՔ ...

Ապրիլ ամիսը, բնութեան վերածաղկումի հոգեպարար եւ հրաշալի երեւոյթին հետ կը բերէ հայ մտքերուն եւ սրտերուն արիւնոտ յիշատակը մեր Բիւրաւոր Նահատակներուն՝ որոնք ինկան Մեծ Եղեռնին։ Եթէ բանաստեղծը ապրած ըլլար Տարագրութեան Տագնապի շրջանին, հաւանաբար իր ծանօթ բանաստեղծութիւնը գրէր քանի մը տառերու փոփոխութեամբ միայն՝ տալու համար հակապատկերը այժմ երգուածին։

Այս գարնան հետ, այս ծաղկանց հետ,
Փակուեց լեզուն իմ մայրիկին ...

Արդարեւ, Ապրիլի բացուող ծաղիկներուն հետ փակուեցան լեզուները եւ աչքերը բիւրաւոր մայրերուն եւ հայրերուն, եղբայրներուն եւ քոյրերուն ...։ Ահաւոր դէպքին՝ եւ անկէ անմիջապէս վերջ ծնած Ֆառակները, Վրէժները եւ Մարտիրոսները արդէն լրացուցած են 40 տարին։ Հայրենի հողերէն տարագրուած սերունդը պատմութեան անցնելու վրայ է. սակայն ազգի սրտին վրայ բացուած վէրքը դեռ չէ գոցուած, դեռ կ'արիւնի ...։ Ժամանակի սպեղանին մեղմացուցած էր կսկիծը ըստ բաւականին։ Այսօր սակայն կրկին կը մորմոքի վէրքը, որովհետեւ թշնամիէն եկած հարուածի յիշատակին վրայ կ'աւելնայ եղբորմէն եկած Յուդայի համբոյրին դառնութիւնը ...։

Պիտի չանդրադառնանք Դէպքին. ստորեւ կ'երեւի ընդհանուր եւ անաչառ պատկերը Մեծ Պատահարին, այնպէս ինչպէս աշխարհի պատմութիւնը արձանագրած է զայն իր պատմութեան դասագրքին մէջ։ Սակայն ինչպէս չանդրադառնալ այն միւս տարագրութեան՝ որ այսօր իսկ կը պատրաստուի մեզմէ ոմանց ձեռքով, եւ կարելոր մեղսակցութեամբ այն իսկ սերունդին՝ որ հազիւ ճողովուրդներու սրտէն ու աչքէն դուրս իյնալու տարագրութիւնը ... որ կրնայ այնքան աղիտաւոր ըլլալ իր հետեւանքներով որչափ եղաւ առաջինը։

Աղէտէն սերունդ մը վերջ, երկու ճշմարտութիւններ, մին դրական եւ միւսը ժխտական, անգամ մը եւս փաստուեցան մեր ազգային հաւաքական կեանքին մէջ։ Առաջինը այն է որ մեր ժողովուրդը օժտուած է վերապրելու անխորտակելի կամքով եւ կարողութեամբ։ Մերինէն տարբեր քիչ ցեղեր թրեւս կարենային տոկալ մեր զլխուն եկած հարուածի ուժգնութեան եւ չկորսնցնել իրենք զիրենք։ Նման մահացու հարուածէն վերջ քիչ ժողովուրդներ կրնային երեւան բերել վերականգնելու եւ վերապրելու այն հրաշալի կարողութիւնը զոր մենք երեւան բերինք։ Փառք Աստուծոյ, չարագործ թշնամին վրիպեցաւ իր ցեղաջինջ, հրէշային ծրագրին մէջ։ Հայութիւնը փիզիքապէս կ'ապրի ըլլայ արտասահմանի մէջ ըլլայ իր պատմական հայրենիքի մէկ անկիւնը։ Փոխարինելիները, երբեմն աւելիով, փոխարինուած են։ Իբրեւ թիւ այսօր աւելի ենք քան ինչ որ էինք Տարագրութեան սկիզբը. իբրեւ նիւթական հարստութիւն մեր այսօրուան ունեցածը պակաս չէ քան ինչ որ ունէինք մեր հարստութեան կողոպուտէն առաջ։ Իսկ անփոխարինելիները յաւէտ կորած են. մեր պատմական յուշարձաններու բարբարոսական կործանումը, մեր մշակութային արժէքներու սրբապիղծ փճացումը ոչ մէկ պայմաններու տակ կարելի էր վերաշահիլ։ Իսկ հայրենիքը, անկողոպտելի կողոպուտը, իր տեղն է, կը սպասէ իր զաւակներու վերադարձին, եթէ անմար մնայ անոնց մէջ յոյսը եւ հաւատքը իրենց աստուածատուր ժառանգութեան վերատիրանալու։ Ազգերու կեանքին մէջ տարիները քիչ նշանակութիւն ունին։

Այս հրաշալի երեւոյթին դիմաց կայ նաեւ ժխտական իրողութիւնը որ պատճառ-

ներէն գլխաւորն է մեր պզտիկ մնալուն, մեր դժբախտ մնալուն, հակառակ մեծ ու երջանիկ ըլլալու համար մեզի տրուած բոլոր կարելիութիւններուն: Այդ դժբախտ իրողութիւնը, որ կը փաստուի մեր օրերուն, այն է, որ մեր ժողովուրդը իր պատմական փորձառութիւններով չի հարստանար, պատմութեան իրեն տուած դասերով չի մաստնանար:

Յիսուն եւ աւելի տարիներ առաջ, մեզմէ ոմանք նախապատրաստեցին անգիտակցաբար մեր ֆիզիքական տարագրութիւնը, անխոհեմ շարժումներով, ելոյթներով եւ յայտարարութիւններով: Մեր նպատակը չէ դատապարտել մարդերը՝ որոնք արդարեւ չէին գիտէր թէ ինչ կ'ընէին. մարդեր՝ որոնք այսօր անցած են պատմութեան, եւ որոնցմէ շատեր պէտք է ընդունի որ կ'ընէին իրենց յանձնուած գործը կամ հրահանգը «միամիտ սրտիւ, կատարեալ հաւատով եւ լցեալ սիրով», առանց անդրադառնալու սակայն անոնց հետեւանքներուն: Պատմութիւնը փաստեց, ի զին մեր քննադատական վտանգին, թէ որդեգրուած ուղղութիւնը, կիրարկուած միջոցները, սրբազան եւ մեծ դատի մը մօտեցումի եւ ձեռնումի կերպերը սխալ էին: Կը կրկնենք դարձեալ թէ մեր նպատակը պատմական սխալ մը դատապարտել չէ, ան ինքզինքը դատապարտած է արդէն իր հետեւանքներուն մէջ. մեր ճիգն է մատնանշել որ նոյն յիմարութիւնը վերստին չգործենք: Դժբախտաբար սակայն նոյն խակ եւ անհեռատես մտայնութիւնները, նոյն թոյլ եւ անպատասխանատու բերանները աշխարհի բեմերէն կ'աղաղակեն որ հայ ժողովուրդի այն տարրերը որոնք չեն բաժնեւոր չայց. Մի եւ Ս. Առաքելական եկեղեցիի մէջ սկիզբ առած անջատողական մտայնութիւնները եւ չեն իյնար լարուած թակարդին ու բացուած անդունդին մէջ, ունկնդրող աշխարհի հակադիր բանակին մէջ կը գտնուին . . . :

Կ'անդրադառնա՞նք թէ լսող օտարներ ինչ զգուանք եւ արհամարհանք կը զգան իրենց իսկ ցեղը եւ եղբայրները սեւացնող յայտարարութեանց հեղինակներուն նկատմամբ, մանաւանդ երբ պնդուած են անոնք բարձրաստիճան եկեղեցականի սեւ պատմութեաններով . . . : Անձնասպանութեան համազօր նման յայտարարութիւններէ յետոյ կը սպասենք տակաւին որ աշխարհ եւ պատասխանատու իշխանութիւններ չպակսեցնեն իրենց յարգանքն ու համակրանքը կրկնապէս մարտիրոսացած այս ժողովուրդին նկատմամբ: Հայ ժողովուրդի գոյութեան ողնայարը կազմող զանգուածները կասկածելի չայցարարուելէ յետոյ դեռ կը սպասենք որ աշխարհ բարեկամ մնայ մեզի եւ անխախտ պահէ իր վստահութիւնը հայ ժողովուրդի վրայ ընդհանրապէս: Առաջին տարագրութեան մեր դահիճը զանազանութիւն չգրաւ յեղափոխականի եւ ոչ-յեղափոխականի միջեւ, խտրութիւն չգրաւ պետութեան թշնամի կամ բարեկամ նկատուած տարրերու միջեւ, տարրերութիւն չգրաւ հայ լուսաւորչականի կամ բողոքականի կամ կաթոլիկի միջեւ. մէկու մը հայ ըլլալը բաւական էր կրելու հայութեան վերագրուած մեղքը եւ անոր պատիժին ամբողջ ծանրութիւնը: — Աշխարհ ընդհանրապէս եւ Մերծաւոր Արեւելքը մասնաւորաբար յղի են ահաւոր անակնկալներով. այնքան լայն տարածուած ենք, որ ուր որ կրակ իյնայ անխուսափելիօրէն պիտի այրին մեր փէշերը. գէթ մեր ձեռքով բարիւղ չլցնենք մեր գլուխներուն վրայ մարմինին ամբողջական այրումը չդիւրացնելու համար . . . :

«Սեւացրէք, սեւացրէք, մի բան կը մնայ»: Կը սխալին այսպէս խորհողները. մի բան չի մնար. երկու բան կը մնայ. մին՝ արհամարհանքի եւ դատապարտութեան անջնջելի խարանդ ճակտին անոնց՝ որոնք կը սեւցնեն. երկրորդ՝ լուսապսակը գլուխներուն շուրջ անոնց՝ որոնք «կը սեւանան»:

Այո, որպէսզի չըլլայ թէ մոռնանք պատմութեան մեզի բազմիցս կրկնած դասը, կը դնենք յաջորդ էջին վրայ յուշարար պատկերացումը հայ ժողովուրդի դէմ գործուած աններելի ոճիրին, որուն մէջ որքան դատապարտելի են գործադրող հրէշային ձեռքերը, նոյնքան պախարակելի են պատրուակ տուող արկածախնդիր անձերը: